

VÁNDOROKBÓL MESTEREK

Dobrosi Tamás

INTERJÚ DOBROSI TAMÁSSAL

Terdik Bálint

▼ Fotó: Dénes György

Dobrosi Tamás építész, a Dobrosi Építész Stúdió alapítója. Makovecz Imre tanítványaként kezdte önálló építészeti karrierjét, a szerves építészeti gondolkodás minden munkáján felismerhető. Látványos formavilágú műveinek elismeréseként a közelmúltban Pro Architectura díjat vehetett át. Pályájának alakulásáról, az eddig elért eredményekről és a jövő kihívásairól (is) beszélgettünk.

► **Kezdjük a legfontosabbal: hogy vagy?**

Ahogy egy általam nagyra becsült példakép mondaná: a jelenkor előírásainak megfelelően.

► **Az előírások mindig változnak. A mi korosztályunk már érzékeli is, hogy nem úgy kezdtek, mint ahogy most dolgozunk. Hogy tudsz a változó körülményeknek megfelelni?**

Az első feladat a változás folyamatainak és törvényszerűségeinek felismerése. Azt már az idő dönti el, hogy arra milyen válaszokat adsz, hogyan és minek tudsz – ha egyáltalán akarsz – megfelelni. A külvilág prioritásai rohamtempóban vál-

toznak át, tehát azt, hogy most jó irányba tartunk-e, tartok-e, nagyon nehéz egy stabil belső önkép nélkül megítélni. Határozottan érzem, nagy hiányom – és talán egész generációnk hiánya –, hogy ez a stabil belső önkép a külső világ helyzetéből adódóan nehezen alakul ki.

► **Pedig a te munkáidon igazán azt lehet látni, hogy egy nagyon határozott irányban dolgozol, expresszív, látványos építészettel kezdted el művelni már Makovecz Imre mellett, és azóta is ezt folytatod...**

Az emberben a bizonytalanság az alkotómunka révén tud belső nyugalommá

csitulni, ami aztán biztonságerzetet ad, és ebből fakadóan reményeim szerint az önismeretnek egyre magasabb fokára vezet. Számomra az alkotómunka – a megvalósulástól bizonyos értelemben függetlenül, bár az építészet elsősorban a megépülésben kiteljesedő szellemi tevékenység – egyfajta pillanatnyi belső megnyugvást jelent. Van egy belülről építkező, hosszú távú alkotófolyamat, melynek egyszerre résztvevője, alakítója és elszenvédője vagyok, amelyre fel tudom fűzni önmagam, és amelybe kapaszkodva tovább és tovább tudok menni. Ez a mély rétegekben zajló univerzális küzdelem az építészeti életművek zö-

◀ ▶ Az ügyvezetési és ételtani épület, valamint a refraktórium külső részletei. Fotó: Dobrosi Tamás

mében kitapintható, az egyedi jegyeket csupán az aktuális korszellemhez való viszonyulás domborítja ki. Itt és most úgy érzem, hogy mindennel egyedül vagyunk a saját kis mikrokozmoszunkban. Ez az individualizált 21. század, a széttöredezett világ – amikor minden rendelkezésre áll, de valójában már semminek nem vagyunk birtokában – belső megerősödés nélkül teljesen élehetetlen, és számomra kibírhatatlan. Az épületek és tervek, amelyek az elmúlt húsz évben, sőt akár egész a gyermekkori „látomásokig” visszamenve a fejekben éltek és gyarapodtak, számomra a biztos sarokpontjai ennek a zűrzavarnak.

› Az alkotó ember magányossága általános tézis mostanában. Nem oldódik ez fel abban, hogy egy olyan alkotóközösségben dolgozol, ami hirdeti magáról és mindent meg is tesz, hogy a közösség közösség tudjon maradni? Gondolok itt a Kecske utcai házra, de gondolhatok a nagyobb értelemben vett Kós Károly Egyesülésre, aminek – ha jól gondolom – nem vagy tagja. Mint végzett vándor mégis ehhez a közösséghez tartozol.

Az utóbbi egy-két évben igyekeztem azt a mulasztásomat bepótolni, hogy Makovecz Imrét – akit én mesteremnek tartok,

hosszú ideig dolgoztam nála és mellette – megpróbáljam egy kicsit jobban megismerni. Rá kellett jönnöm, hogy az időt, amit mellette töltöttem, valójában munkára fordítottam, és nem az ő megismerésére. Tehát az a belső világ, amiről az előbb beszéltünk, már ott és akkor is akadály volt annak, hogy az ember kifelé nézzen, vagyis a Mester szavaival élve: a szeretet megismerő erejével próbálja keresni a

kapcsolódási pontokat a környezetével. Ez az alkotó ember magányossága és tragédiája is egyben. Az alkotás minőségétől, nagyságától függetlenül. Nem kvalitások összehasonlításáról van szó, hanem egyszerűen bármilyen képességű és létállapotban lévő embernek az alkotási készsége egy olyan küzdelemnek a fókuszpontja, amely belül zajlik láthatatlanul, és nem tudod, hogy mekkora gyötrelemek ered-

▲ Refektórium (étterem). Fotó: Dénes György

▼ Az ügyvezetési és élettani épület, valamint a refektórium belső részletei. Fotók: Dénes György, Dobrosi Tamás (bal alsó)

ménye akár egy rajz, akár egy vers – amit alkalmasint már a jelenkor is, de az utókor szükségképpen értéktelennek fog minősíteni. Folyamatosan azt érzem, hogy az ember, és ezen belül az építész inkább már sodródik a világban, és ez egy olyan gyors átalakulás eredménye, hogy szinte észre sem vesszük jelenlétünk, identitásunk elvesztését. A világunkat átszövő informatika korában, a mesterséges intelligencia kutatásával és alkalmazásával eljutottunk a szellemi szabadság filozófiai

meghatározásán túl a biológiai határainak feszegetéséig. Oda, hogy az ember szellemi-teremtése már egy szerves alapú szuperszámítógéphez válik hasonlatossá. Vágyainkat, érzeinket evolúciós gyökerű biokémiai programok hozzák létre, befolyásolják, és minél többet tudunk ezekről, szabad döntéseink annál inkább megkérdőjeleződnek.

Nos, ebben a világban kell az építésznek megtalálnia a helyét, miközben az épített környezetünk rövid távú, divatszzerű

használati tárgyak gyűjteményévé vált, a maradandóság igényének teljes hiányával. Míg figyelmünk olyan vészhelyzeti cselekvések felé fordul, mint a klímaváltság vagy a fenntarthatóság, aközben saját otthonunk építészeti „minimálterével” való viszonyunk rendezetlen, pedig ennek hatása életünkre, harmonikus működésünkre beláthatatlan. Az építész már nem az a karakter, mint egykoron: a művész vagy mérnök úr, akinek a látott környezetünk rövid távú, divatszzerű

Architect Tamás Dobrosi is the founder of the Dobrosi Architecture Studio. Having started his independent career as a student of Imre Makovecz, organic architectural thinking is recognisable in all his work. Recently, in recognition of his spectacular design ideas, he received the Pro Architectura Award.

lyamat egy összhangzat, egy szimfónia, amelyet ő vezényel, a zenei – építészeti – harmóniák szálai az ő kezében futnak össze. Az építőművészet manapság nagyobb részben magasabb szféráktól mentes, pusztán mérnöki konstrukció. És marad a nagy kérdés, hogy ki vezényel valójában.

> Lehet, hogy nem mindig az építész vezényel, de a munkákon, amiket kiadsz a kezedből, határozottan az érződik, mintha még mindig te vezényelnél. Felismerhető egy nagyon erős gerince, karaktere mindannak, amit leraksz az asztalra.

Ebben a folyamatban számomra vitathatatlan és páratlan szerencse, ahogy ezeknek a felkéréseknek a közelébe kerülhettem. Nagyon sok jóakarató, jó szándékú ember önzetlenségének, munkájának, és ha úgy tetszik: felajánlásának az eredménye. Tisztában vagyok vele, hogy a mai világban ilyen léptékű feladatokat én fiatal építészként magamtól nem szerezhettem volna meg. Egyfelől ahhoz az építészeti irányvonalhoz, amit próbálok folyamatosan erőfeszítésekkel megjeleníteni, tovább fejleszteni, a csillagok különös együttállása adott lehetőséget. Másfelől pedig e történetek azért valósulhattak meg, és azért érezhettem azt, hogy én vagyok a karmester, mert valójában az első időkben a valódi karmester ott állt

mögöttem – Makovecz Imrénék hívták. Amikor már nem volt köztünk, még akkor is hosszú ideig tovább élt velem az a mondata, amit nemcsak nekem mondott el, hanem sok tanítványának is: *az a feladatod, hogy a szellemi jelenlétemmel az ő személyét képviseld.* Ez egy komoly vállalkozás, és a lehetőségben fogant hatalmas felelősség. Azóta is nagyon sokat gondolkodom rajta, hogy vajon hogy nézne rám, megfelelt-e ennek az elvárásnak vagy sem. Szinte évszázadok fejlődése sűrűsödött az elmúlt néhány évtizedbe, és bár úgy érzem, próbáltam a képességeim legjavát nyújtva ehhez alkalmazkodni, de még egyszer hangsúlyozom: a vakító fényben nem mindig tudja az ember, hogy merre induljon.

> Ezt az erős iránymutatást, irányba fordítást, amit kaptál, próbálsz továbbadni? Azt, amit te lehetőségként kaptál most már lassan húsz éve, van esélyed egy következő generációnak ugyanígy megadni?

Hiszek abban, hogy a fiatal embernek keresnie kell a hozzá hasonló gondolkodású idősebbek, bölcsébbek társaságát. Ezt követően pedig – megerősödve – a hozzá nem hasonló társaságát is. Ez a megtermékenyítő kapcsolat szimbiotikus, hiszen a tanítványnak szüksége

van az impulzusokra, melyeket a mester amúgy sem vihet magával. Ez a folyamat évszázadok, évezredek óta működik, ez a generációkon átívelő lassú építkezés alapja. Szomorúnak tartom, hogy ma már senki – se mester, se tanítvány – nem kívánja kitágítani saját generációja horizontját, és túltekinteni azon.

Nagyon komolyan vettem és veszem a mai napig azt a néhány mondatot, amit Makovecz Imre az utolsó éveiben számos alkalommal említett nekünk. Az első, hogy a szavak ideje lejárt, tettekre van szükség: *„Fiacskám, dolgozzál!”*. Úgy gondolom, hogy nagyon sok problémás helyzetet, válságos időszakot úgy próbálok átvészelnem, hogy eszembe jut ez a mondat. Leülök az asztalomhoz, és dolgozom. Ami ott keletkezik, az a belső szabadságnak a kifejeződése. Az a néhány vonal, vagy rajz, grafika, terv vagy ötlet, ami ott megjelenik a papíron: ez az önmegvalósítás, a megélt szabadság (tulajdonképpen virtuális) leképeződése, amire aztán nemcsak lehet, de kell is építeni. A szükségszerű következmény pedig az, amit a Mester szintén mindig mondott, hogy *amit kaptál, az csupán átmenetileg a tiéd, idővel tovább kell adnod.* Erre vonatkozólag további utasításokat nem kaptunk, tehát nem úgy szólt, hogy milyen szervezeti formában, milyen mó-

▲ A Pancho Aréna küzdőtere. Fotó: Csányi Imre DAPH

don, kiknek és hogyan kell ezt a tudást továbbadni. Én úgy fogalmaznám meg, hogy az ember akkor válik mesterré, amikor becsönget hozzá az első tanítvány, akiben tudatosul egy körvonalazódó életmű értéke, és megfogalmazódik az elhatározás a tanulásra. Makovecz Imrénél is így volt. Amíg ez nem történik meg, én azokat a munkatársakat, akik velem dolgoznak, és látom, hogy milyen becsülettel és keményen ott vannak mellettem a gáton – nevesítsük őket: Király Lászlórról és Kónyi-Kiss Botondról van szó –, nekik megpróbálok mindent megadni önálló munkák tekintetében. Mindent, ami ahhoz kell, hogy az alkotófolyamatban ők is részt vegyenek, annak a részleteit, finomságait és apróságait megtanulják. Az élő építészet egy olyan gyűjtőfogalom, amit sokféleképpen lehet definiálni: megközelíthető az időbeliség – *„ami megtörtént, és ami megtörténhetett volna”* –, a térbeliség – *„genius loci”* –, de az esetenként dogmatikussá váló anyaghasználat vagy a formanyelv oldaláról is. A számomra legfontosabb aspektusának, az – egy magasabb rendű érzelmi valóság impresszióját szerkezetelvé anyagi valósággá átfordítani képes – imaginatív folyamatnak ma sajnos egyre kevésbé van létjogosultsága. Elég nagy feladat ezzel együtt élni, mert elhangzanak

olyan műszaki és funkcionális, sok esetben ezen túlmutató építészeti elméleti és filozófiai érvek, amelyeket egy alapjában véve kritikus gondolkodású ember nem hagyhat figyelmen kívül. Viszont azok a mesterséges, gépesített terek, amelyekben életünk nagy részét eltöltjük, visszahatnak ránk, befolyásolják, alakítják élet- és világszemléletünket, másokhoz való viszonyunkat, tehát identitásunk részévé válnak. A ház egy magunkra vett köpeny, valós – és vágyott – emberi minőségünk tükröképe. Erre az egyetemes építészetnek voltak és vannak bizonyos válaszai. Azt majd az idő eldönti, ezek a válaszok megfelelőek voltak-e. Ha pedig igen, akkor milyen áldozatok árán. Mindig erről beszélgetünk, és én ezt minden tervemnél, minden vonalamnál mérlegre próbálok tenni. Az építészet határterület, a magányos alkotás és a közösségi erőfeszítés határmezsgyéje. Egyik sem létezhet a másik nélkül. Makovecz Imre úgy tudott közösségszervező és interaktív személyiség lenni a maga korában, hogy el tudta hitetni, meg tudta értetni az emberekkel, hogy az épületek azokkal a járulékos és nem mérhető hatásokkal, amelyeket a használatuk generál, hosszú távon értékesebbek annál, mint amennyi megpróbáltatást a felépítésük, a megalkotásuk követel. A kulcsszó az erőfeszí-

tés. Ez a mai korban egyre nehezebben várható el másoktól. Amikor ez hiányzik, lényegtelen, hogy milyen kottából játszik a zenekar, mert nem mindenki akarja ugyanazt a darabot előadni. Számomra ez apró sikerekkel, pozitív visszajelzésekkel tüzdelve ugyan, de keserű és egyben tanulságos történet. Ha a befogadó félben nincs meg az erőfeszítés, akkor igazából megfejthetetlenek az épületeink. Megszűnik a közös nyelv, ami alapján ez a nonverbális mondanivaló értelmezhető lenne. Ha nem érezzük, amit az épület mond, akkor nem tudunk hozzá semmilyen formában viszonyulni, és a meg nem értés folyamánként a magamutogató építészeti gög értelmezési síkjára kerül előtérbe.

Makovecz Imrénék voltak ezzel kapcsolatos, lélekemelő történetei: találkozott olyan, külföldről hazavándorolt emberrel, aki azt mondta, *hazajöttem érezni, látni akarom a magyarságomat, ami most egy épületben megtestesült.* Ez volt a kakasdi faluház. Nekem is voltak ilyen tapasztalataim. Egy alkalommal a sportközpontban dolgozó, általam még soha nem látott, nem ismert fiatal edző odajött hozzám, és megkérdezte: én terveztem-e a házat. Amikor mondtam, hogy igen, kezét fogott velem, megköszönte, és látszott a szemén, hogy ő

▲ A Pancho Aréna VIP előcsarnokának részletei. Fotók: Dénes György

most teljesen meg van hatódva, soha nem gondolta volna, hogy ilyen környezetben ilyen felemelő érzés lesz élni és dolgozni. Makovecz Imre a saját korában, abban a helyzetben, tiltott és túrt világban küzdelmesen, lépésről lépésre előrehaladva, el tudta érni ezeket a belső katarzisélményeket. Én úgy érzem, hogy ma ez egyre kevésbé lehetséges: sokkal kevesebb emberben lehet felizzítani ezt az érzést, hogy most valami olyan fennkölt történetnek a részese, amiért megéri áldozatot vállalni.

► Ezt most te az alkotói oldalról, az építkező oldalról mondtad el.

Igen, egy épület születését a hozzá tartozó, később használni kívánó kö-

zösségnek, családnak a változása, lelki, szellemi továbbépülése is kell hogy kövesse. Végeredményben ők „öltik magukra” ezeket a házakat. A közösség is változzon, fejlődjön azáltal, hogy egy közös munkában részt vesz. Anakronisztikus a rendszer, mert nem mindig az a közösség építi, amelyik majd használni fogja. Azokkal az emberekkel, akik kivitelezőként részt vesznek ezekben az épületekben – én is meg tudom erősíteni a Makovecz Imre által többször mesélt történeteket –, nos, velük lehet a legjobban beszélgetni. Sokszor jobban együtt rezonálnak a születés drámájával, mint bárki más akár a beruházói oldalról. A megrendelőnek ezeknél az épületeknél nemcsak a vízió

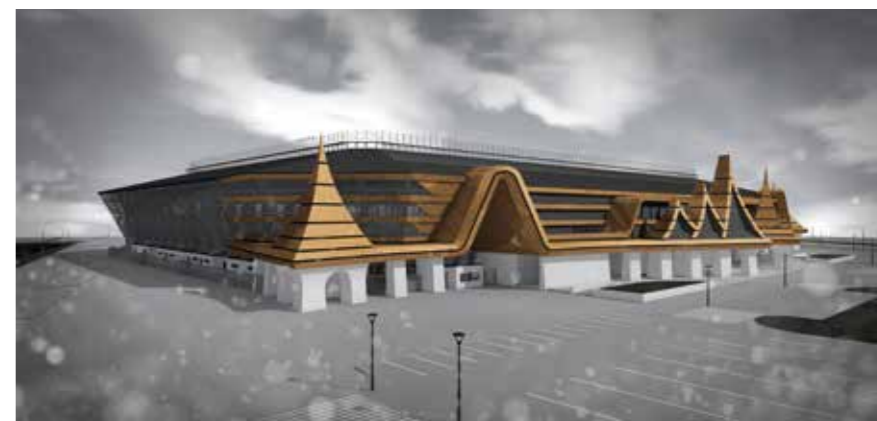
forrásaként, hanem egyben mecénásaként is kell működnie: akarnia kell nemcsak az építészeti végterméket, hanem a vele születő közösség iránti felelősségérzetet is. Itt jön a képbe az, hogy az én felfogásom szerint, ha a közösségi építés nem működik, vagy az ember nem érzi magát felkentnek, alkalmasnak arra, hogy ezt végezze, akkor vissza kell ülni és dolgozni – nemcsak a terven, hanem leginkább önmagán. Példát kell mutatni azzal a munkával, amit végzel, mert van, amikor ideje van a beszédnek, és van, amikor már nincs ideje a beszédnek, és akkor dolgozni kell. Az alkotó embernek ezt az örült belső készletét hosszú távon semmi nem tudja lefékezni.

◀ A Pancho Aréna VIP homlokzatának részletei.
Fotók: Dénes György (felső és alsó jobb oldali), Csányi Imre DAPH (alsó bal oldali)

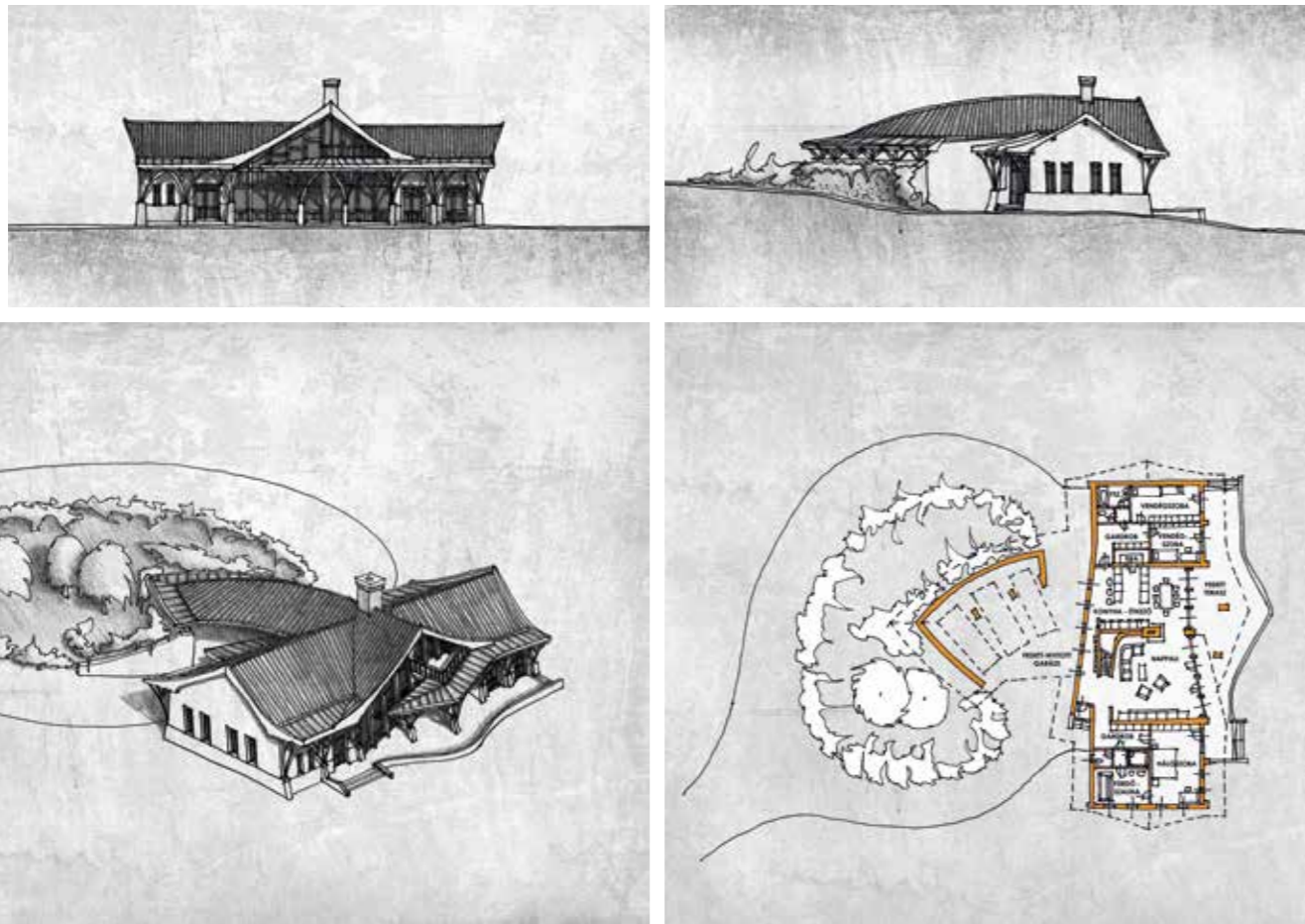
► Az a kivételes vándor vagy, akinek elképesztő nagy házai épülnek, de a kisebb léptékű épületekben is példát tudsz mutatni. Az orvosi szolgálati lakóházak kisebb épületek, de ugyanezt a magabiztosságot mutatják (az orvoslakásokat bemutató cikk elérhető a www.orszagepito.net honlapon).

Reményeim szerint igen, de az elmúlt tíz évemet a szakmában igazából két nagy lélegzetvétel – és ha úgy tetszik, szakmai és emberi oldalról egyaránt halálközeli élmény – fémjelzi. Mi olyan időszakban váltunk önálló alkotó építészekké, ami nagyon sok akadályon vitt minket keresztül. A 2008-as gazdasági válság pont az a korszak volt az életemben, amikor Makovecz Imrénél dolgozó, éppen a vándoréletét befejezni kívánó, utolsó vándorhelyre a Mesterhez érkező építészként tőle kaptam meg életem első családi házait. Hatalmas erővel, energiával és küldetésstudattal vettem bele magamat, aminek komoly szellemi eredményei születtek. Természetesen az idő ezeket a házakat leradírozta a térképről. Az a számos terv, ami akkor készült, a gazdasági válsághelyzetben mind kudarcba fulladt – nemcsak építészeti szempontból, hanem esetenként a fészekrakásra készülő családok megroppanásával, szétszakadásával is együtt járt. Némelyik félig felépült, a többi pedig el sem jutott arra a pontra, hogy megépítsék.

Az orvosi szolgálati lakás program, amiben most részt veszünk, ilyen értelemben egy kicsit más kategóriába esik, mert nincs meg az a személyes megrendelő, akivel férjként, feleségként, apaként, anyaként, gyerekként le tudsz ülni egyeztetni egy megélt vagy megélni szándékozott életről, és e vágyak, álmok hajlékká formálódásáról. Az orvosi szolgálati lakás program mintatervek alapján dolgozik. Tehát a feladatunk az volt, hogy néhány olyan mintatervet készítsünk, amit lehetőség szerint a lehető legtöbb telekváriációra le lehet majd tenni, és ezeket 3-4-5 szobás kivitelben finomhangolva biztosítani lehessen azt, hogy az ország bármely területén, bármely településszövetbe illeszkedjenek.

▲ Sepsiszentgyörgy, Sepsi OSK stadion VIP homlokzatának építészeti átfogalmazása –építés alatt, 2019. Látványterv: Dobrosi Tamás, Király László

▲ Családi házak vázlattervei. Grafika: Dobrosi Tamás

Szükségszerűnek kellett elfogadni azt az alapvetést, hogy sem idő, sem igény nincs az építészeti alkotó folyamat dramaturgiáját újra és újra megismételni. Ugyanakkor még ennek ellenére is körvonalazódott a lehetőség, hogy az építészet mintaterveken keresztül is megpróbálhat példamutatóvá válni, és ezeknek a mintaterveknek a helyszínre adaptálásában lehet olyan szabadsága az építészeti alkotó folyamatnak, amely ki tudja bontani a tervekben remélhetőleg meglévő belső értékeket. Fejben szét kellett választani azt a magot, amit általánosnak tekintünk, és azt az egyedi világot, amit ezekből a mintatervekből alkalmasint ki tudunk növeszteni.

Ez a része motivált, de szerintem ez messze nem ugyanaz, mint egy családnak házat tervezni. A mintaterv mint műfaj univerzális embert feltételez statisztikailag átlagolt igényekkel, amelyekbe – ha óvatlanok vagyunk – magunk is belesimulunk. Ezért aztán külön köszönettel tartozom a pályázatkiíró Miniszterelnökségnek, hogy a szigorú jogi környezetben is figyelemmel tudtak lenni az alkotófolyamat igényeire. Így lehetőségünk nyílt nemcsak a telekválasztásban tanácsadóként közreműködni, hanem a tervadaptálás során az áttervezések

mélységét is – kellő szakmai indokok alapján – szabadon meghatározhattuk. Különleges telekadottságok esetén még azzal is megpróbálkozunk, hogy a sok éve meg nem valósult korábbi tervekben néhányat visszacsempésszünk. Egy építész nem nyugszik addig, amíg egy-egy kristályosodott és bevésődött forma, egy tér vagy térkapcsolat meg nem valósul. Az ember valahogy próbálja addig rajzolni, addig gyúrni, amíg egyszer talán varázsütésre életre kel.

► Nyitott lennél családi ház tervezésére, ha becsengetnének?

Mezei Gábor több beszélgetésünkben is megerősítette nekem, hogy sok minden nem állt rendelkezésre az elmúlt rendszerben, de idő, az igen. Idő volt rá, hogy közösség épüljön, fél-illegális gyűlések legyenek Makovecz Imre lakásán, magán-mesteriskola alakuljon, belső tervpályázatok hirdettessenek ki, pezsgő viták folyjanak antropológiáról, építészetről. Ma egy háznak a tervezésére fele-har-

▲ Családi ház vázlatterve. Makett és makettfotó: Szebedy Lilla

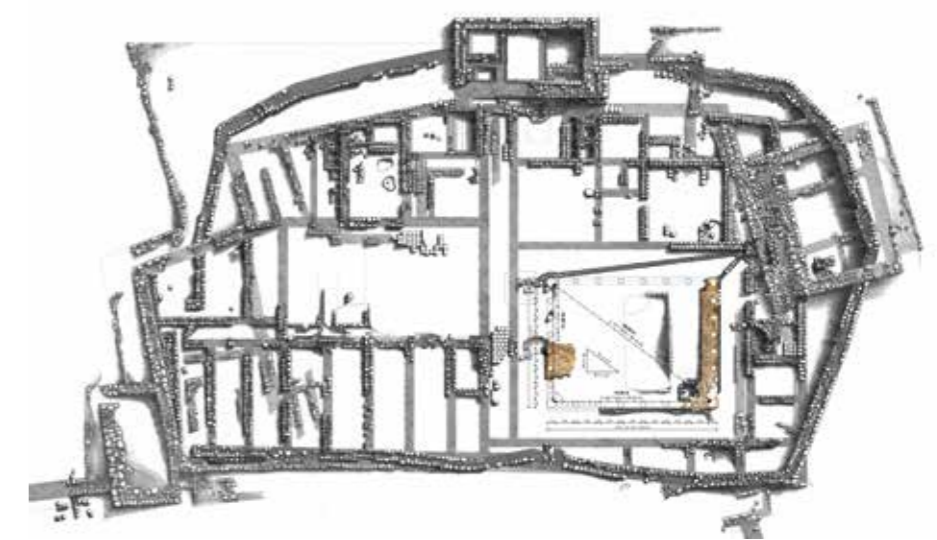
mada-negyede, akár még kevesebb idő van annál, amit mondjuk a mi mestereink ötven évvel ezelőtt rászánhattak egy-egy épület kidolgozására. Itt nemcsak konstrukcióra, tehát a felszerkesztésre, megrajzolásra gondolok – ez a digitális feldolgozással sem lett számottevően gyorsabb –, hanem a szellemi munkára, ami hosszú távon ezeknek a házaknak az egyetlen megmaradó, tartósan kisugárzó értéke, és ma már erre van a legkevesebb idő. Ennek a folyamatnak szükségszerű folyamánya az, hogy elővesszük a korábban említett paneleket, félkész vagy kész válaszokat, próbálunk azokban gondolkodni. Ha körbetekintünk egy koncepcióterven, és a logikusan felépítettnek vélt homlokzati-funkcionális rendszer valahol megbicsaklik, akkor nem kezdjük előlről az egészet, hanem azon a ponton „csavarunk rajta” egy kicsit. Úgy teszünk, mintha ez a megbicsaklás valójában egy tudatos, fennkölt építészeti szándék, egyfajta csuklópont lenne. Találunk hozzá egy építészeti gondolatot, igazolva megoldásunk szükség- és nagyszerűségét. Ez ma a gyors, hatékony építészet algoritmus, egyben az építészeti értékviszesség kortünete. Ez természetesen egy idő után a szakavatott szem számára felismerhető, és igencsak elszomorító. Számomra a tervezés alapképlete saját

magam állandó megkérdőjelezése: mindig visszazuhanni a gyökerekhez, ha egy ház a tervezés bármely fázisában valami nem működik. Menjünk végig ugyanazon az úton még egyszer, még kétszer, még kétszázszor. Egyik pillanatról a másikra meg tud születni egy egyedülálló ötlet, de ezt valójában meg kell előznie egy hihetetlen kemény – mindig csak ehhez a szóhoz tudok visszanyúlni – erőfeszítés. Kitartó belső munka eredménye az, hogy villanásszerű eredmények és alkotások születessenek, amit a végeredménytől jó

esetben nem lehet különválasztani, vagy abban könnyedén azonosítani. Ezért egyre többen és többször gondolkoznak el azon, hogy akkor nem is feltétlenül van értelme beletenni.

► Volt idő az emberiség történetében, amikor még mindenre jutott idő, és mindenki azt hitte, hogy érdemes csinálni. Beleszóppentél egy órkutatási történetbe. Mit tanultál abból: van összefüggés, van következménye az ott látottaknak, az ott megértetteknek a mostani munkákban?

Bizonyos értelemben a folyamat nem különbözik. Tehát a kiindulás a megismerő erő, amivel egy építésznek rendelkeznie kell ahhoz, hogy azonosulni tudjon a megbízóval, saját magával vagy akár egy ókori bibliai helyszínnel. Ezzel, ha az illető rendelkezik, akkor jelekből, nyomokból egy szellemi leképezési folyamat során kell tudni felépíteni azt a mikrokozmoszt, ami egy ókori citadellának, egy erődített palotának az elméleti konstrukciója. Töredékekből, apró jelekből kell dolgoznunk. Az építész oldaláról átfogalmazva: amikor egy veled szemben ülő házaspár elejtett gesztusaiból, félmondataiból, lelkesedésükből tudod – apró leletekhez, romokhoz hasonlatosan – összerakni azt a képet, amit te látsz bennük. Ez valójában csak egy benned élő leképeződése az ő valóságuknak, de ezt Makovecz Imre is elmond-

▲ Jordánia, Machaerus. Nagy Heródes erődített palotájának alaprajza, a perisztíliumos (oszlopos) udvar fennmaradt, eredeti padlóburkolatának kiemelésével. Grafika: Dobrosi Tamás

A Ferences ásatási misszió (1979–81) által a fürdőházban talált vakolattöredékek, illetve az ezekből 2017-ben összeállított virágmotívum. Fotó: Dobrosi Tamás

ta: sosem azoknak tervez házat, akik vele szemben ünek, hanem azoknak, akikkel az ő meglátása szerint válniuk kell. Ezt én kiegészítem azzal, hogy bizonyos értelemben ez az építész számára is egy utazás, az építésznek is feladata, hogy egy-egy ilyen folyamat során többé váljon. A különbség az ókorba és a jövőbe tekintés – ez utóbbi ténylegesen az építészet egyik alapfeladata – között nem áthidalhatatlan. Ez a fajta belső látás, ami ahhoz kell, hogy az ember térdig érő romokból, vagy akár föld alatt lévő, egy-két kő kivételével teljesen elfedett, rejtve maradó jelekből valahogy megpróbálja – ha nem is az igazi, akkor volt valóságot, a „lehetett volna” valóságát – visszaépíteni. Ez egy alkotó építész számára begyakorlott feladat kell legyen. Nyilvánvalóan a folyamatosan felszínre kerülő és feldolgozandó újabb és újabb részletek nyomán az ókori kutatás is időnként revideálja a saját álláspontját. Tehát egy-egy lelőhely tekintetében folyamatos fejlődésben, változásban van. Mi is így végeztük a munkánkat: az újabb és újabb részletek, leletek felszínre kerülésével, tudományos feldolgozásával, és a mozaikdarabok összeillesztésével maga a megismerés tárgya, vagyis a „nagy egész” is változott, továbbfejlődött. Mindemellett egy elméleti rekonstrukció csak addig a magasságig tekinthető bizonyosnak, ameddig a feltárás során felszínre került legmagasabb falai érnek. Onnantól kezdve minden a múlt homályába vész, kivéve természetesen, ha valamilyen írott, rajzos, vagy bármilyen egyéb forrás erre vonatkozóan rendelkezésre áll.

> Önálló alkotás, vagy egy kizárólagos, egyutas folyamat eredménye? Lehet ez másképp?

Példának hoznám a paksi templom struktúráját, ahol egy sík természetű népművészeti minta ki van emelve a harmadik dimenzióba. A minta fölül is megjelenik, a tető-felülvilágítóban, de a két alapforma és a közöttük kialakuló viszonyrendszer már egy teljesen önálló, ha úgy tetszik, a népművészettől független kreatív alkotás. Valahogy így lehet ezt érzékelteni, hogy az alaprajz adott, a vertikális arányrend-

szer is egy bizonyos szintig adott, illetve pontosan kikövetkeztethető. Annyi oszlopdobunk, gondosan katalogizált eredeti elemünk volt, hogy vissza tudtuk építeni ezeket az oszlopokat eredeti helyükön, a tudományos elveknek megfelelően dokumentált pontossággal. Senki nem kérdőjelezheti meg, hogy ezek az oszlopok ott voltak, akkorak voltak, és így néztek ki. De a kétdimenziós alaprajzból egy bizonyos szint fölött már egy művészi rekonstrukció, egy imaginációs folyamat eredménye az, hogy ez a vár hogyan is nézhetett ki: milyen terei voltak, illetve lehettek felsőbb emeleti szinteknek, milyen külső és belső várudvarokkal, teraszokkal, kertekkel rendelkezett, milyen volt a Holt-tengerről felvezető út, az aqueductus, a temető, vagy éppen az alsóváros. Ez esetben jobban meg van kötve az alkotó, az építész, vagy az elméleti rekonstrukcióval foglalkozó szakember keze, mint egy tervezési folyamat kapcsán. Nagyobb a tudományos alátámasztottság igénye, de vég-eredményben, amint a paksi templomban, úgy a machaerusi citadellán is megjelenik egy indító és egy záró, egy földi és egy égi dimenzió, és a közöttük lévő héjat vagy vázrendszert kell – a hiányzó láncszemek intuitív kiegészítésével – tudományos és művészi egységbe foglalni.

> Folytatódik ez a munka az alsóvárossal? Lesz még lehetőségek folytatni?

A citadella kutatása az elmúlt ötven év eredményeinek tükrében nagyrészt lezártnak tekinthető – a lelőhely mélyebb megértéséhez szükséges új, szignifikáns információ már csak aránytalanul nagy energiabefektetéssel nyerhető ki. Az alsóváros ezzel szemben vastag törmelékterülettel fedett terület, és emiatt különleges érték, mert még ma is nagyrészt érintetlen lenyomata maradhatott Krisztus korának. Az érintetlenségének oka ugyanakkor prózai: feltárása nagyon meredek hegyoldalon, rossz körülmények közötti – csak kézi erővel végezhető – munkavégzéssel lehetséges. Az előkerülő romok az instabilitás miatt azonnali megóvást igényelnek, tehát többé-kevésbé addig vannak biztonságban, amíg feltáratlanok.

A Vörös Győző professzor által vezetett jordániai ásatás számomra legizgalmasabb tapasztalata, hogy betekintést kaphattam az ókori kutatás vizsgálati módszereibe, írott és tárgyi emlékeinek feldolgozási folyamatába. Külső szemlélőként egy biblikus régészeti lelőhely példáján keresztül érthetővé váltak a régészet prioritásai: elsősorban a szellemi és kulturális javak kimerítő és alapos dokumentálása, másrészt a feltárt maradványok konzerválása és megóvása, harmadrészt pedig méltó és hiteles bemutatásuk. A legfőbb tanulság pedig, hogy ha a védelem feltételei nem adottak, a legjobb megoldás az időkapzsula visszazárása, így megőrizve a kulturális örökséget az utókor számára. A papírra vetett elméleti tudományos eredményeknek azonban lehet másfajta kulturális hozadékuk is – ennek nyomán érkezett a Salome című Richard Strauss-opera díszlettervezésére vonatkozó felkérés. A feladat különlegessége az volt, hogy ne valamilyen szürreális, elképzelt világot teremtsünk az opera drámai hangvétele köré, hanem megelevenítsük azt az eredeti helyszínt, ahol tulajdonképpen a maga naturalisztikusságában Heródes Antipasz negyedes fejedelem ünnepi vacsorája lezajlott, és Salome hercegnő delejes táncot lejtett – Keresztelő Szent János fejéért. Ehhez minden korábbi színpadtervvel ellentétben most rendelkezésünkre állnak azok a tervek, azok az eszközök, és elméleti rekonstrukció formájában az a tudás, melynek segítségével lehetőségünk van azt a bizonyos perisztíliumos, oszlopos térrészletet eredeti léptékében, eredeti arányrendszerében, eredeti színezésében úgy bemutatni, ahogy eddig nem volt, nem lehetett része ennek az operának. A végleges díszletben aztán – a négy évig tartó tervezési folyamat eredményeképpen jelentős átalakulásokkal – kialakult egy építészeti montázs: ahogy az opera két órába tömörítve foglalja össze a Heródes Antipasz születésnapján vacsoráján történt bibliai eseményeket, úgy a díszlet célja is hasonló: színpadméretű területre sűríteni a történet tanújaként álló falakat, így idézve meg az ókorok egy apró, de a kereszténység számára kiemelkedően fontos szeptétét: Keresztelő Szent János mártírhalálának pillanatát.

A machaerusi palota és az alsóváros elméleti rekonstrukciója fotóba illesztve, háttérben a Holt-tengerrel. Látványterv: Dobrosi Tamás

Az opera bemutatása az eredeti szakrális helyszínen, a jordániai Machaeruson is előkészítés alatt van, de ahogy a világ történései állnak, jelenleg sem az alsóváros további kutatásáról, sem az díszlet jövőjéről nem tudok semmi biztatót vagy biztosat mondani.

> Miről tudsz biztatót mondani? Látod-e a következő egy-két év feladatait, tudod-e, mi következik most neked?

Idén a belső építkezés és az ebbéli számonkérés kivételével következik, mégpedig egy könyv formájában. Le szeretném zárni azt a most már húsz évet, amit ennek a szakmának szenteltem, és abból is azt a tizenötöt, amit egy helyszínen, egy

projektszempontnak a megalkotásával, művezetésével tölthettem, olyan emberek társaságában, akik szinte már családtagoknak számítanak a történetben. 2015-ben a Pancho Aréna átadása után elkészült egy könyv az akadémia működését alapító részére. Most úgy érzem, keletkezett azóta annyi érték – nemcsak épületek, hanem nagyon-nagyon sok terv is a megépültekkel párhuzamosan, amelyek különböző okoknál fogva nem épültek meg. Most egy részük megvalósul, de már nem az én terveim, nem az én eredeti koncepcióm alapján. Mindennek ellenére ezek a tervek állomásai egy olyan koherens gondolatfolyamnak, ami – a régészeti prioritások

analógiájára – meglátásom szerint érdemes a hiteles bemutatásra. Úgy gondolom, ennyivel tartozom nemcsak magamnak, hanem azoknak az embereknek is, akik ezen az úton társamul szegődtek, hogy ezt a közös munkát megörökítsék. Még a Sportközpont átadónapján Orbán Viktor miniszterelnök úr megkérdezte, hogy akkor ugye erről az épületről is látunk egy olyan minőségű könyvet, mint a Pancho Aréna esetében. Ennek természetesen szintén szeretnék megfelelni. Egy olyan alkotás képe körvonalazódik, ami lehet, hogy egy folyamatnak a vége, de az is lehet, hogy egy új iránynak a kezdete, ezt egyelőre nem lehet tudni. A könyv útja mindig rejtély. A mai emberből gyakran hiányzik a számvetés képessége. Az idő – de sok esetben inkább a bátorság – hiányától függetlenül, egy pillanatra akkor is meg kell állni, és számot vetni azzal a kérdéssel, hogy ami a problémáimat okozza, melyik külső vagy belső rétegnek a rendtelenségéből adódik. Ilyenkor az ember – én legalábbis így vagyok – egy idő után megelégedi azt, hogy a szűk környezetében, tegyük fel, az asztalán vagy mögötte a polcon rendtelenség van, aztán megelégedi, hogy kicsit szélesebb körben, a családjában, az otthonában vagy a munkahelyén van szellemi, lelki, fizikai rendtelenség. És ez a vizsgálati kör szépen tágul, szélesedik, amíg a rend újra el nem éri a „megtermékenyítő” szintet. Van egy pont, amikor az embernek, ahogyan a Mester fogalmazott, úri jókedvűből le kell ülnie, és rendet kell tennie magában. A 2021-es év az összegzés éve lesz.

A vakolattöredékek konzerválás előtti pozicionálási folyamata homokágyon. Fotó: Dobrosi Tamás